ХАРТАТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ГРАЖДАНИТЕ НА ТРЕТИ СТРАНИ

гл. ас. Ваня Христова Стаматова
Бургаски свободен университет

CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION AND THIRD- COUNTRY NATIONALS

Vania Hristova Stamatova
Bourgas Free University

Abstract: *Charter of Fundamental Rights of the European Union is an innovative political and legal act in the field of human rights. The paper analyze the structure of the Charter and the problem of its application in relation to third countries.*

Key words: *European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union, fundamental rights, third countries.*

От самото създаване на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС), както и при всички последващи трансформации на Европейската общност и Европейският съюз, продиктувани от основополагащите договори, ЕС и отделните страни-членки са били заинтересовани от спазването на основните човешки права и свободи[1]. Подобно положение съществува още в „идеологическите" основи дали възможност за създаването на съвременната Обединена Европа.

Напълно естествено е защитата на правата на човека да бъде основополагащ принцип, който да намери съответно отражение в учредителните документи на Съюза. Заедно с това, достатъчно сложният процес на „израстването" на Съюза не позволява до момента на приемането на Договора от Лисабон и съответните Договор за Европейски Съюз (ДЕС) и Договор за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС) в рамките на основните учредителни договори да бъдат включени правни норми, изрично посочващи защитата на правата на човека като основополагащ принцип на функциониране на Съюза.

По отношение на основните права на човека, тяхното разбиране, конструиране, формиране на практиката на правоприлагането, ЕС винаги се е старал да се придържа към традициите, които са формирани в отделните държави-членки.

---

[1] Терминът „основни права" се използва от Общността в контекста на термина „човешки права", който обикновено се употребява в международното право. Някои автори смятат , че „основните права" се отнасят до по-широк набор от права, като се включват и тези, които са общи за държавите-членки, според техните конституционни традиции. Терминологията, използвана в законодателството на Общността, обаче не е последователна. Европейският съвет през 2003 г. говори за „Агенция за човешките права", докато Комисията използа „Агенция за основните права", докато накрая със законодателна мярка се приема последното.

Историческа традиция е законодателят в европейските страни да настоява за ясно разграничаване на основните човешки права от всички други и съставянето на техен пълен и изчерпателен „каталог". Онези от тях, които са закрепени в конституциите на повечето страни са „съзрявали" в продължение на векове[2].

Аналогичен, „предпазлив" подход се проявява от европейските страни и на международната арена. Той се проявява както във Всеобщата декларация за правата на човека от 1948 г. приета от ООН, така и в Европейската Конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) от 1950 г.

Въпреки сериозното внимание, което се отделя както от наднационалните органи на ЕС, така и от властта на отделните държави-членки до момента на влизането в сила на договора от Лисабон, ЕКЗПЧОС, както и другите нормативни актове имаха преди всичко декларативен характер. С приемането на новият учредителен договор принципа на спазването на човешките права придобива конституционно значение за страните-членки.

Чл.2 от ДЕС постановява: „Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на значението на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинствата". Тези ценности са общи за държавите-членки, за чиито общества са характерни плурализмът, недискриминацията, търпимостта, справедливостта, солидарността и равенството. Тези ценности, свързани с правата на човека могат да бъдат характеризирани като ценности от първостепенно значение. Именно тяхното спазване е критерий за установяване на трайни взаимоотношения на Съюза с трети страни. Заедно с това за държавите-членки и съответно гражданите им са характерни и други, допълнителни завоевания, такива като демократизма на управлението, равнопоставеността пред закона и др. Разликата между двете категории ценности се състои в това, че при нарушаването на базисните ценности може да служи за основание за налагането на санкции. Правното съдържание на положението за уважение на човешките права се разкрива в чл.6 от ДЕС. В този член от договора е казано: „Съюзът зачита правата, свободите и принципите, определени в Хартата на основните права на Европейския съюз от 7 декември 2000 г. адаптирана на 12 декември 2007 г. в Страсбург, която има същата юридическа сила както Договорите"(т.1 от чл.6). В чл.6, т.3 се подчертава: „Основните права, както са гарантирани от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и както произтичат от общите конституционни традиции на държавите-членки са част от правото на Съюза в качеството им на общи принципи". Така положенията на чл.6 от ДЕС могат да бъдат определени като новация в правото на Съюза, тъй като те непосредствено конкретизират периметъра на правната защита на човешките права като определят правата като основни правни принципи на страните-членки и на Съюза като цяло. Изхождайки от това положение може да се извлече следствието, че всички органи (правоохранителни и правораздавателни) следва да се придържат в своята практика към основните принципи, заложени в Хартата на основните права на ЕС. От чл.6, т.3 от ДЕС следва, че основните права са част от правото на ЕС в качеството на общи принципи и именно в това качество Съдът на ЕС трябва да гарантира тяхното спазване от Съюза.

[2] Кашкин С.Ю., Право Европейского Союза, ЮРАЙТ, 2011.

Готовността на ЕС да отстоява и защитава правата на човека е подкрепена от политически механизъм за контрол и въвеждането на санкции срещу държава-членка, която със своите действия поставя под съмнение основополагащите ценности на интеграционното обединение. Този механизъм е конструиран по такъв начин, че държавата, срещу която са предприети превантивни или принудителни мерки е лишена от възможността да избегне тяхното въвеждане като заедно с това решението за тях не може да бъде „лесно".

Чл.7 от ДЕС предвижда възможност за превантивни акции от страна на Съвета, насочени към предотвратяване на негативното развитие на събитията във всяка една страна от региона на ЕС. Така действията на Съюза могат да започнат още на ранен стадий на кризата, т.е. тогава, когато съзряват условията за извършване на нарушението. Съветът „може да констатира очевидна заплаха за сериозно нарушение" от страна на държава-членка на ценностите изброени в чл.2 от ДЕС и да издаде съответните препоръки. Решението за това се взема с квалифицирано мнозинство от 4/5 от гласовете. Гласът на заинтересованата държава при определянето на квалифицираното мнозинство не се взема под внимание (чл.354 от ДФЕС). За започването на процедурата е необходимо мотивирано предложение или на Европарламента или на 1/3 от държавите-членки или на Еврокомисията. Преди да се направи констатацията за възможно нарушение, Съветът задължително изслушва държавата, сблъскала се с посочените трудности. От момента на констатацията, в която е възникнала заплаха за ценностите, ЕС е обект на непрекъснат мониторинг от страна на Съвета. Ако това бъде недостатъчно, Съветът може да констатира наличието на „сериозно и нееднократно" нарушаване от държавата-членка на ценностите, изброени в чл.2 от ДЕС.

Ако констатацията е последвана от решение на Съвета за въвеждане на санкции срещу определена държава-членка се изисква квалифицирано мнозинство от гласовете (т.3a и 3b на чл.238 от ДФЕС). Съветът може временно да ограничи осъществяването на определени права на държавата-членка, произтичащи от прилагането на Договорите[3].

Хартата на основните права на ЕС

Хартата на основните права в ЕС представлява новаторски политико-правен акт.[4] Тя е изградена без оглед традиционното разделяне на човешките права на политически, социални, икономически и на права от различни поколения[5].

В Протокол №30 „За прилагането на Хартата на основните права на ЕС към Полша и Великобритания" се посочва, че тя съдържа права, които по своята същност са граждански, политически, както и икономически и социални. В основата на съдържащата се в Хартата класификация е заложен не предмета на субективното право, а ценностите, които се защитават от нея – човешкото достойнство, свободата, равенството и солидарността. Конкретните права на човека закрепени от Хартата са групирани в съответствие с тези критерии.

---

[3] Энтин Л.М., Право Европейского Союза. Правовое обеспечение защиты прав человека. Москва, 2011, стр. 487.

[4] Костов, Ст. Договори на Европейския съюз. Съдебна практика. Сиби, 2010.

[5] Един от традиционните методологични подходи при разглеждането на човешките права, възприет след приемането на Конвенцията от 1950 г.

Хартата съдържа 54 члена, които са групирани в седем глави.

Глава I „Достойнство” съдържа пет члена и закрепва правата и гаранциите, осигуряващи достойното съществуване на човешката личност в обществото, включително правото на живот, забраната на изтезанията, робството и др. Чл.2 засяга правото на живот, предвижда забрана на смъртното наказание като възпроизвежда чл.3 от ЕКЗПЧОС. Личното право на физическа и психологическа цялост е допълнено от извънредно актуалното в съвременните условия право, засягащо биомедицината. Точка 2 на чл.3 от Хартата установява редица забрани в областта на биомедицината такива като репродуктивното клониране и използването на човешкото тяло и негови части за получаването на печалба. Чл.5 засяга забраната на робството и принудителният труд и в сравнение с аналогичният член от ЕКЗПЧОС е допълнен от забраната за търговия с хора. В контекста на мобилизацията на обществото в борбата с такива форми на организираната престъпност като проституцията, сексуалната експлоатация на малолетните и др. подобно допълнение е напълно оправдано.

Глава II „Свобода” състояща се от 14 члена включва правото на ненамеса в личния живот и по-специално правото на свобода и лична неприкосновеност, правото на уважение към личния и семеен живот, защитата на личните данни, правото за встъпване в брак и създаване на семейство, свободата на мисълта, съвестта и вероизповеданието, свободата на упражняване на научна и творческа дейност, както и свободата на предприемаческата дейност. Тази глава е по-тясно свързана с ЕКЗПОС в сравнение с другите. Така чл.6 гарантира свободата и сигурността на отделния човек, чл.7 уважението към личния и семейния живот, чл.9 осигурява правото на всеки да встъпва в брак, чл.10 свободата на съвестта и религията, а чл.12 свободата на сдружаване. Тези положения като цяло съответстват на аналогичните норми на ЕКПЧ. Заедно с това тези класически норми са допълнени от правото на всеки да защитава личните си данни съгласно чл.8 от Хартата. В този член в концентриран вид са изложени основните положения на Директива 95/46/ЕО за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни.[6]

Новация за Хартата е провъзгласяването на свободата на изкуството и научното познание (чл.13). В тази част на Хартата са включени и редица социално-икономически права и по-специално: свободата на професионална дейност (чл.15), свободата на предприемаческата дейност (чл.16). Към тази категория може да бъде отнесено и правото на убежище (чл.18), което съответства на основните положения на Женевската конвенция от 1951 г. и Протокола към нея отнасящ се до правния статут на бежанците. Чл.19 засяга забраната на колективна екстрадиция от дадена страна, както и недопустимостта на екстрадицията на лица, които са заплашени от смъртно наказание, прилагането на мъчения или нечовешко или унизително отношение.

Глава III „Равенство” състояща се от седем члена наред с равенството в неговите различни форми закрепва правата на лицата, които се нуждаят от социална закрила. Става дума за децата, възрастните хора и инвалидите. В чл. 20 освен установяването на формалното равенство на всеки пред закона, прави опит за фактическото формиране на това равенство. Това се прави преди всичко с цел предотвратяването на дискриминацията на нуждаещите в по-висока степен на защита групи от

[6] Официален вестник L 281, 23/11/1995 стр. 31 - 50

населението. Чл.21 съдържа значително разширено изброяване на признаците на дискриминацията. Тези признаци са значително по-многобройни от съдържащите се в чл.14 от ЕКЗПЧОС или чл.19 от ДФЕС. В рамките на тази глава от Хартата отделно се прокламира многообразието на културите, религиите и езиците.

Глава IV „Солидарност" състояща се от 12 члена има за цел осигуряването на социалната справедливост в обществото, както и намаляването на противоречията между различните групи от населението. В този контекст се разглеждат и правата на трудещите се, както и правото на социално осигуряване, здравеопазване, а също и други социални права. Хартата провъзгласява правото на трудещите се да получават информация и консултации (чл.27), да провеждат колективни действия включително и провеждане на стачки (чл.28), да претендират за достойни и справедливи условия на труд и платен отпуск (чл.31), защита от необосновано уволнение (чл.30), както и получаването на помощ при намирането на работа (чл.29). Забранява се експлоатацията на детския труд.

В контекста на общите представи за справедливост се гарантира правната, икономическа и социална защита на семейството и такива нейни конкретни прояви като защита от уволнение мотивирано от майчинство, право на платен отпуск и гледане на дете (чл.33). Чл.34 регламентира основните видове социално осигуряване и социална подкрепа на майчинството, както и социална защита в случай на болест, загуба на работа, необходимост от специални грижи. Чл.35 утвърждава правото на всеки от здравеопазване и получаването на медицинска помощ. В чл.37 се предписва осъществяването на политика за защита и повишаване на качеството на околната среда[7].

Заедно с това, както и по отношение на много други социални права се прави уговорката, че конкретното им съдържание се определя от правилата установени с правото на ЕС, както и от националното законодателство и практика.

Глава V „Гражданство" съставено от осем члена изброява правата, които могат да използват гражданите на ЕС, респективно на отделните страни-членки. Сумирайки правата, произтичащи от гражданството на ЕС, даденият раздел от Хартата придава на тези права статут на основни права на човека. Чл.39 от Хартата възпроизвежда признаваното от Учредителните договори активно и пасивно избирателно право при изборите за Европейски парламент. Чл.40 правото на глас и правото за кандидатиране при провеждането на местни избори за гражданите на ЕС независимо от това в коя държава-членка те се намират. В тази глава получават конкретизация и някои от правата, присъстващи в учредителните актове и законодателството на ЕС. Така чл.41 установява правото на надлежно управление. Това право гарантира на всеки гражданин на ЕС справедливо и безпристрастно разглеждане от органите на ЕС на проблемите му. Препоръчва на службите на ЕС изслушването на онези граждани, по отношение на които се подготвят индивидуални решения. Чл.43 и 44 адаптират към вътрешните потребности на ЕС такива класически за конституционните традиции на държавите-членки права на човека като правото за подаване на петиции и жалби.

Глава VI „Правосъдие", състояща се от четири члена, утвърждаващи гаранциите на правото на личността да се възползва от съдебна защита. Тук се включват: презумпцията за невиновност, недопустимостта на обратната сила на закона, съраз-

[7] От самият текст се вижда, че това положение има определено програмен характер.

мерността на наказанието от вината и др. Съдържанието на чл.47-50 от Хартата като цяло възпроизвеждат положенията на чл.6, 7, 13 от ЕКЗПЧОС и чл.2 и 4 от Протокол №7, приложен към ЕКЗПЧОС. В съответствие с тези норми на всеки се предоставя право за използването на ефективни средства за правна защита, право на справедливо разглеждане на неговото дело от безпристрастен съд създаден на основата на закона, както и разглеждане в разумни срокове. Потвърждава се презумпцията за невиновност, правото на защита, правото дадено лице да не се подлага втори път на съдебно преследване и наказание за едно и също престъпление (non bis in idem). Подробно се разкрива принципа на законност и съразмерност на наказанието.

Глава VII „Общи положения" състояща се от четири члена определя сферата на прилагане на Хартата, нейното съотношение с ЕКЗПЧОС, ограниченията свързани с използването на включените в нея права, свободи и принципи. Чл.53 от Хартата предвижда недопускането на намаляването на правата на човека в отделните страни-членки, ако тези права вече са били гарантирани от други нормативни актове или правен ред приети преди действието на Хартата.

Малко по-различно се разглежда в Хартата проблема за ограничаването на правата на човека в сравнение с ЕКЗПЧОС. В ЕКЗПЧОС те са приложени към отделни права. В Хартата те са изнесени в хоризонтална норма. Това е единствено възможния подход с оглед на по-широкия спектър на правата, определени от Хартата и техния хетерогенен характер. Чл.52 постановява изискване, съгласно което всяко ограничение на правата и свободите гарантирани от Хартата трябва да бъде пропорционално, предвидено от закон да взема под внимание съдържателната същност на ограничаваното право, както и да се прилага само тогава, когато това е необходимо с оглед общия интерес или защитата на правата и свободите на други лица. Изрично е подчертано, че принципите залегнали в Хартата получават съдебна защита постъпателно според въплътяването им в позитивните норми на действащото право.

Превръщането на Хартата в задължителен акт, приравнен по своята правна сила на ДЕС и ДФЕС формално не води до ни най-малки промени в разпределението между ЕС и държавите-членки, тъй като тя е съставена при пълноценно зачитане на принципа на субсидиарност.

В Хартата се съдържа и разяснение относно това как следва да бъде разбирана често срещаната препратка към конституционните традиции на държавите-членки. В чл.52, т.4 се посочва: „Доколкото настоящата Харта признава основните права, които произтичат от общите за държавите-членки конституционни традиции, тези права трябва да бъдат тълкувани в хармония с тези традиции".

Хартата съдържа и още един принципен момент, отнасящ се до онези норми, които макар и включени в Хартата са по-скоро принцип, отколкото материална правна норма и не могат да намерят пряко приложение. Съгласно т.5 от чл.52: „Разпоредбите на настоящата Харта, които съдържат принципи могат да бъдат прилагани чрез законодателни и изпълнителни актове приети от институциите, органите и агенциите на Съюза, както и чрез актове на държавите-членки когато те прилагат правото на Съюза при упражняването на съответните им компетенции. Позоваването на тези принципи пред съд е допустимо само за тълкуване и проверка на законността на такива актове[8].

[8] Энтин Л.М., Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы. Москва, Аксиом, 2009.

Приложение на Хартата на основните права на ЕС спрямо граждани на трети страни.

В теорията и практиката се поставя въпроса: притежават ли гражданите на трети страни правата, залегнали в Хартата на основните права на ЕС?

Като цяло гражданите на трети страни се ползват от правата, създадени за всички хора, включително и тези за гражданите на ЕС. Практиката обаче е противоречива по отношение на принципите на недискриминация и равенство[9], тъй като тези принципи не се появяват в Дял IV на Договора от Амстердам, посветен на имиграционната политика.

Въпреки това, в светлината на няколко разпоредби на Хартата се счита, че гражданите на трети страни могат да притежават всички права, за които изрично не е постановено, че могат да бъдат притежавани само от граждани на ЕС. Те включват правото на живот, право на неприкосновеност на личността, право на свобода и сигурност, зачитане на личния и семейния живот, право на образование (съотв. чл. 2, 3, 6, 7 и 14 от Хартата), които са формулирани с израза: "*Всеки* има право да……." На други места, напр. в разпоредбите за защита срещу екстрадиция или експулсиране, правата на детето и защитата на семейния и професионалния живот (чл.19, 24 и 33, ал.1) се използват абстрактни изрази, отнасящи се до всяко човешко същество.

Това широко тълкуване може да бъде ограничено в случаите, когато националното законодателство на държавите-членки предвижда специфични разпоредби, отнасящи се до еднаквото третиране на гражданите на трети страни и гражданите на държавите- членки, напр. при закрила на здравето.[10]

От значение е и чл. 52 от Хартата, озаглавен „Обхват и тълкуване на правата и принципите", част от Дял VII „Общи разпоредби, относно тълкуването и прилагането на Хартата". Тази норма е силно критикувана[11], тъй като при нейния прочит става ясно, че :" при спазване на принципа на пропорционалност *могат да бъдат налагани ограничения* (на правата и свободите, предвидени в Хартата) само ако са необходими и ако действително отговарят на признати от Съюза цели от общ интерес или на необходимостта да се защитят правата и свободите на други хора. Тази норма, в действителност може да се използва за ограничаване на прилагането на някои разпоредби на Хартата по отношение на гражданите на ЕС.

Други автори отиват още по-далеч като отбелязват, че правата, съдържащи се в дял V „ Гражданство" не се отнасят изключително и само за гражданите на ЕС, както е в случая с правото на добра администрация (чл.41), който използва формулировката „всеки" за разлика от „всеки гражданин на ЕС", която се използва в други случаи.[12] Напр. в чл.42 (право на достъп до документи) и чл.44 (право на петиции) се казва, че: „всеки гражданин на Съюза, *както и всяко физическо лице……,което*

---

[9] GUILD E., Citizens, Immigrants, Terrorists and Others, in The EU Charter of FundamentalRights-Politics, Law and Policy, Hart publishing, 2004, p. 234.

[10] Чл.35: "Всеки има право на достъп до здравна профилактика и да ползва медицински грижи при условията, установени от националните законодателства и практики."

[11] GUILD E., *Citizenship and fundamental rights*, IV Европейски конгрес на адвокати в областта на имиграцията и убежището, *The future of free movement of persons in the EU*, 22 aprile 2005, Louvain-la-Neuve

[12] HILSON C., What.s in a right? The relationship between Community, fundamental and citizenship rights in EU law, cit., p. 644

пребивава……на територията на държава-членка има право……" Тази формулировка е доста широка и позволява и на лица, неграждани на ЕС да притежават правата, определени с тези разпоредби.

Хартата на основните права на ЕС съдържа и две разпоредби, които са свързани пряко с определени права на гражданите на трети страни. Това са разпоредбите на чл.15, ал.3 за свободата на избор на професия и труд и чл.45, ал.2 за свободното движение и пребиваване.[13]

В този смисъл, признаването от Хартата на определени права на граждани на трети страни може да се окаже в основата на създаването на един бъдещ правен статут на европейските имигранти /Имиграционен кодекс/. Може да се помисли за прилагането на принципите на Хартата за всички лица, които пребивават законно на територията на Съюза, независимо от тяхната националност[14]. Това тълкуване е в съответствие със Заключенията от Тампере, които имаха за цел да гарантират за гражданите на трети страни набор от права, възможно най-близък до правата, ползвани от гражданите на ЕС. Това положение обаче не се потвърди с Програмата от Хага. Въпреки, че някои автори подчертават приложимостта на определени права от Хартата за граждани на трети страни, които пребивават и работят законно на територията на ЕС за незаконно пребиваващите въпроса е по-сложен. В светлината на Хартата тези лица трудно могат да бъдат посочени като адресати на тези разпоредби.

Трябва да отбележим, че на общностно равнище въпросът за правата на нелегалните имигранти трябва да бъде внимателно разглеждан, тъй като е тясно свързан с изключително чувствителни интереси на държавите-членки, с правния статут на тези лица, както и ролята на правото на Съюза за създаването на този статут. Напр. под натиск от някои държави от Латинска Америка (особено Бразилия и Аржентина) се настоява за ратификация от страна на европейските държави на Конвенцията на ООН за правата на работниците-мигранти и членовете на техните семейства[15]. Представители на Комисията се изразяват с изключителна предпазливост за насърчаване за тази ратификация, тъй като става ясно, че не е спазен един от основните принципи на имиграционната политика на ЕС, а именно разликата между законни и незаконни имигранти. Конвенцията предоставя права, без да прави разлика между двете категории лица, като това се счита неприемливо за Общността и може да застраши нормалното функциониране на националните системи за обществено осигуряване.

Европа днес е изправена пред голямо предизвикателство: гарантиране на правата на човека за всеки човек в рамката на правните системи на ЕС и на държавите-членки, основаващи се на традиционното понятие за гражданство, което отказва част от тези права на лица, които не са граждани, както и на правно разграничение

---

[13] чл.15, ал.3 „Гражданите на трети страни, които имат разрешение да работят на територията на държавите-членки, имат право на условия на труд, еднакви на условията, които имат гражданите на Съюза." Чл.45, ал.2 „В съответствие с Договорите правото на свободно движение и пребиваване може да се предоставя на гражданите на трети страни, които пребивават законно на територията на държава-членка."

[14] DEHOUSSE F. , MARTINEZ J. G., La politique européenne d'immigration et d'asile, cit., p. 103, NASCIMBENE B., MAFROLLA M., Recenti sviluppi della politica comunitaria in materia di immigrazione e asilo, p. 34.

[15] Конвенцията е приета на 8 декември 1990 г. и влезе в сила през юли 2003 г.

между „гражданин“ и „чужденец“, между „законен имигрант“ или „нередовен имигрант“.

Европейските законодателни актове в областта на имиграцията не гарантират по подходящ начин статута на имигранта като правен субект и обект на закрила. Стриктната правна обвързаност между разрешението за работа и разрешението за пребиваване доказва, че имигрантът не се разглежда като лице, а като работна ръка, т.е. като инструмент в служба на пазара на труда, който, в случай че не е необходим, губи възможност за законно пребиваване и по тази причина губи много от правата с промяната на административния му статут – става имигрант без документи.

От направения анализ може да се направи извод,че правата на човека са универсални, неотменими и защитават всички лица, независимо от тяхното положение и юридически статут.

Литература:

1. Кашкин С.Ю., Право Европейского Союза, ЮРАЙТ, 2011.
2. Костов, Ст., Договори за ЕС. Съдебна практика., Сиби, 2010.
3. Энтин Л.М., Право Европейского Союза. Правовое обеспечение защиты прав человека. Москва, 2011.
4. Энтин Л.М., Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы. Москва, Аксиом, 2009.
5. Официален вестник L 281 , 23/11/1995 стр. 31 – 50
6. DEHOUSSE F., MARTINEZ J. G., La politique européenne d immigration et d asile
7. GUILD E., Citizens, Immigrants, Terrorists and Others, in The EU Charter of FundamentalRights-Politics, Law and Policy, Hart publishing, 2004.
8. GUILD E., *Citizenship and fundamental rights*, IV Европейски конгрес на адвокати в областта на имиграцията и убежището, *The future of free movement of persons in the EU*, 22 aprile 2005, Louvain-la-Neuve
9. HILSON C., What.s in a right? The relationship between Community, fundamental and citizenship rights in EU law.
10. NASCIMBENE B., MAFROLLA M., Recenti sviluppi della politica comunitaria in materia di immigrazione e asilo.